

ΕΝΑ ΚΕΙΜΕΝΟ, ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ: ΓΙΑ ΤΟ ΓΑΛΛΙΚΟ ΡΕΥΜΑ ΤΗΣ «ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ»

ΕΛΕΝΗ ΦΟΥΡΝΑΡΑΚΗ

Στο χώρο των κοινωνικών επιστημών είναι πλέον κοινότοπη η θέση ότι αυτό που δηλώνει η αγγλική λέξη 'σπορ' είναι γέννημα της νεωτερικότητας, της μετάβασης στη βιομηχανική καπιταλιστική κοινωνία και στο φιλελεύθερο αστικό κράτος· και ότι διακρίνεται τόσο ριζικά από άλλες ιστορικές μορφές παιχνιδιών, σωματικών πρακτικών και αναμετρήσεων, ώστε αποτελεί ιδιαίτερο και αυτόνομο πεδίο ανάλυσης. Εξίσου δεδομένο, εννοώ συγκροτημένο και ιδιαίτερο, πεδίο των κοινωνικών επιστημών αποτελεί το σώμα, ως κατηγορία κοινωνική και πολιτισμική, δηλαδή ιστορική, η οποία εγγράφεται πολλαπλά στο πλαίσιο κοινωνικών σχέσεων διάκρισης, αντιπαράθεσης, δύναμης, εξουσίας. Τέλος, ουδείς αμφισβητεί σήμερα ότι η 'ουδετερότητα' του αθλητισμού απέναντι στο παραπάνω πλέγμα σχέσεων μόνο ως νομιμοποιητική ιδεολογική κατασκευή μπορεί να συζητηθεί, μειωμένης βέβαια πλέον αξιοπιστίας –η οποία όμως αναπαράγεται σταθερά, όταν λόγου χάριν στιγματίζονται οι συνέπειες της εμπλοκής με την πολιτική και τα οικονομικά συμφέροντα ως 'παρά φύσιν', ως 'διαστροφές' του αθλητισμού. Και ουδείς αμφισβητεί ότι η αποδόμηση τέτοιων ιδεολογικών κατασκευών είναι αναγκαία προϋπόθεση για να μετατραπεί σε αντικείμενο ανάλυσης των κοινωνικών επιστημών, δηλαδή κριτικής ανάλυσης, ένα φαινόμενο τόσο

Η Ελένη Φουρνάρακη
είναι ιστορικός και διδάσκει
στο τμήμα Κοινωνιολογίας
του Πανεπιστημίου Κρήτης.

βαθιά μυθοποιημένο στον πολιτισμό μας όσο ο αθλητισμός, καθώς άλλωστε αποτελεί προνομιακό πεδίο έκφρασης πολλαπλών κοινωνικών ταυτοτήτων. Ένα φαινόμενο που, σε πείσμα του πολλαπλασιασμού των λεγόμενων παρενεργειών της εμπορευματοποίησης και μαζικοποίησης του αθλητικού θεάματος, διατηρεί ακμαίους τους μύθους του. Ακραία έκφραση μυθοποίησης και ταυτόχρονα εκδήλωσης αυτών των 'παρενεργειών', οι ολυμπιακοί αγώνες και η ιστορία τους αποτελούν ένα ιδιαίτερο ακαδημαϊκό αντικείμενο έρευνας, και δεν βρίσκονται πια στο απυρόβλητο των κριτικών αναλύσεων.

Όλα αυτά δεν ήταν εντούτοις δεδομένα πριν από σαράντα χρόνια, μάλιστα στη Γαλλία όπου η κοινωνιολογία του αθλητισμού συγκροτήθηκε με σχετική καθυστέρηση, όταν άρχισε να καταθέτει τη δική του ιδιαίτερη συμβολή προς το άνοιγμα των παραπάνω ζητημάτων, ένα ριζοσπαστικό ρεύμα θεωρητικής ανάλυσης του αθλητισμού, περισσότερο γνωστό για την πολιτικά δραστηριοποιημένη του διάσταση: το νεομαρξιστικό, και ειδικότερα φροϋδομαρξιστικής έμπνευσης, ρεύμα της «κριτικής θεωρίας του αθλητισμού» (όπως αποκλήθηκε αργότερα) του οποίου κυριότερος εκπρόσωπος είναι ο Jean-Marie Brohm. Αν και σήμερα μέλη αυτού του ρεύματος διδάσκουν στο πανεπιστήμιο, όπως και ο ίδιος ο Μπομ, το ρεύμα δεν συγκροτήθηκε στον ακαδημαϊκό χώρο, αλλά στο πλαίσιο των κοινωνικών κινημάτων, μέσα στο κλίμα των επαναστατικών αμφισβητήσεων της δεκαετίας του '60. Στον πυρήνα του βρίσκονταν άνθρωποι του χώρου της φυσικής και αθλητικής αγωγής, ακριβέστερα μια ακροαριστερή συλλογικότητα εκπαιδευτικών με συνδικαλιστική δράση στον επαγγελματικό τους χώρο, επαφές με πολιτικές οργανώσεις τροτσκιστικών τάσεων αλλά και ελευθεριακών (ο ίδιος ο Μπομ προσέγγιζε τότε και την τάση των καταστασιακών), και βέβαια με άμεση επαφή και πολιτική αναφορά στο κίνημα νεολαίας του Μάη του 1968, που έθετε σε αμφισβήτηση τις παραδοσιακές μορφές πολιτισμικής ενσωμάτωσης¹. Επικαλούμενα ακριβώς αυτή την αμφισβήτηση, τα μέλη της ριζοσπαστικής αυτής συλλογικότητας ενέτασσαν τον αθλητισμό στις κορυφαίες «καταπιεστικές δομές» της ενσωμάτωσης των νέων, απαντώντας έτσι και στην πολιτική της γαλλικής κυβέρνησης να επιβάλει τα ανταγωνιστικά σπορ ως πρωτεύουσα εκπαιδευτική πρακτική και ιδεολογία στο σχολείο. Αυτή ακριβώς η πολιτική αποτελεί την άλλη όψη της ιστορικής συγκυρίας, μέσα στην οποία συγκροτήθηκε αυτό το ρεύμα.

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΥΡΙΑΣ

Πράγματι, σε μια περίοδο οικονομικής ανάπτυξης, εκσυγχρονισμού και ισχυροποίησης των θεσμών του κράτους, αλλά και σε μια περίοδο έντονης κρίσης που προκαλούσε η αποαποικιοποίηση, η «γκωλική» 5^η Γαλλική Δημοκρατία, προετοιμάζοντας άλλωστε, από τα πρώτα της βήματα, την «αδέσμευτη και μεγάλοπνοη» πολιτική που οραματι-

ζόταν ο ηγέτης της², κάθε άλλο παρά υποτίμησε το ρόλο του αθλητισμού στην εξασφάλιση τόσο της εσωτερικής εθνικής ομοψυχίας και συνοχής όσο και της προς τα έξω ακτινοβολίας. Το 1959, παράλληλα με την έκδοση των επίσημων οδηγιών που, στο όνομα της «αναμόρφωσης της Γαλλίας» δια του αθλητισμού, αναδείκνυαν τα ανταγωνιστικά σπορ σε κύρια μορφή της σχολικής σωματικής αγωγής, ο κύριος εμπνευστής των οδηγιών αυτών και πρόεδρος της Ανώτατης Επιτροπής της νεότητας, του αθλητισμού και του ελεύθερου χρόνου Maurice Herzog, έλεγε χαρακτηριστικά: «Αν η Γαλλία λάμπει στο εξωτερικό δια των στοχαστών, των σοφών και των καλλιτεχνών της, πρέπει επίσης ν' ακτινοβολεί χάρις στους *sportifs* της. Μια χώρα οφείλει να είναι μεγάλη πάνω από όλα για την ποιότητα της νεολαίας της, και δεν μπορεί να συλλάβει κανείς μια τέτοια νεολαία χωρίς το αθλητικό ιδεώδες. Ιδιαίτερα στην πατρίδα του Κουμπερτέν»³. Ένα μόλις χρόνο μετά, η αποτυχία των γάλλων αθλητών στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Ρώμης, που απετέλεσε μάλιστα μαζικό θέαμα, καθώς για πρώτη φορά οι αγώνες καλύπτονταν τηλεοπτικά, ενέτεινε την αθλητική πολιτική της κυβέρνησης, προκαλώντας ταυτόχρονα μια πλειάδα θεσμικών πρωτοβουλιών, από την πλευρά του κράτους ή υπό κεντρική ενθάρρυνση, προστασία και έλεγχο. «Ένα ολόκληρο σύστημα διακλαδίζεται και ενδυναμώνεται»⁴, διαχέοντας αποτελεσματικότερα και επαναπροσδιορίζοντας τις αξίες της αθλητικής ιδεολογίας, σε μια περίοδο που χαρακτηρίζεται άλλωστε από τη διαρκή μείωση του εργάσιμου χρόνου και την «πολιτισμική επανάσταση του ελεύθερου χρόνου», κατά τη χαρακτηριστική έκφραση του Joffre Dumazedier⁵, οπαδού του αθλητικού ρεύματος και πρώιμου μελετητή του αθλητισμού. Τη διάχυση αυτού του ρεύματος συνοδεύει και ο εμπλουτισμός των «επινοημένων παραδόσεων», καθώς η επίσημη 'λατρεία' του εμπνευστή των ολυμπιακών αγώνων αγγίζει το απόγειό της το 1964 με τον πανηγυρικό εορτασμό της εκατοστής επετείου από τη γέννησή του και της εβδομηκοστής από την απόφαση της «αναβίωσης» των αγώνων: μέσα σε ένα χρόνο, κάπου εκατό πόλεις της Γαλλίας δίνουν το όνομα του Κουμπερτέν σε πλατείες, δρόμους και στάδια⁶.

Βασικός στόχος της κυβερνητικής πολιτικής, η γενίκευση των σπορ στον μαθητικό πληθυσμό αναμένεται, μεταξύ άλλων, να εξασφαλίσει, δια της εξ απαλών ονύχων και συνεπώς αποτελεσματικότερης διαμόρφωσης της κρίσιμης μάζας των «σπορτίφ», την αθλητική πρόοδο της Γαλλίας στις διεθνείς αναμετρήσεις⁷. «Δεν βλέπω πώς αλλιώς θα μπορούσαμε να στρατολογήσουμε τους αθλητές μας παρά μέσα από αυτή τη μάζα», έλεγε και πάλι ο M. Herzog, προσθέτοντας χαρακτηριστικά: «οι πρωταθλητές παρουσιάζουν έναν υποδειγματικό χαρακτήρα και μια δύναμη έλξης, που θα πρέπει να αξιοποιήσουμε όσο το δυνατόν περισσότερο»⁸. Η ελάχιστη, αντίθετα, δύναμη έλξης της παραδοσιακής γυμναστικής στους νέους, όπως και η ευρύτερη τάση της εποχής υπέρ της εκπαιδευτικής καινοτομίας, προσέδιδαν απή-

χηση σε τέτοιες αντιλήψεις, ενώ η πρόθεση «ανανέωσης» και «εκδημοκρατισμού» της φυσικής αγωγής των ομαδικών σπορ ενθάρρυνε πρακτικές που είχαν την τάση να προσομοιώνουν τη σχολική άθληση με τον οργανωμένο αθλητισμό υψηλών ανταγωνιστικών προδιαγραφών (επιδόσεων, τεχνικών, εξειδίκευσης κλπ), αλλά και την άμεση επαφή του σχολείου με τα αθλητικά σωματεία⁹. Οι αντιλήψεις αυτές βρίσκουν άλλωστε χαρακτηριστικούς εκφραστές στο πλαίσιο μιας μαρξιστικής επιστημολογίας των φυσικών και αθλητικών πρακτικών: η «πρόοδος», δηλαδή η εξέλιξη της τεχνολογίας λόγω της συσσωρευμένης εμπειρίας της ανθρώπινης εργασίας, προικίζοντας τον άνθρωπο με δεξιότητες που δεν είχε πριν, επιβάλλει την παιδαγωγική προσαρμογή στις πιο εξελιγμένες τεχνικές της ανταγωνιστικής άθλησης. Αναγκαία διαδικασία «οικειοποίησης μιας πολιτισμικής κληρονομιάς» και «κατάκτησης» του ανθρώπου, η διάδοση των ανταγωνιστικών ομαδικών σπορ στην εκπαίδευση συνιστά βασική διαδικασία διαμόρφωσης του «κοινωνικού υποκειμένου» αλλά και του ανθρώπου στην «ολότητα» και «τελειότητά» του, αφού ο σύγχρονος αθλητισμός ζητά, μέσα από τον «ανταγωνισμό», την «επίμονη εργασία», μέσα εν τέλει από την «υπέρβαση του εαυτού» («*dépassement de soi*»), να «αυξήσει τις ανθρώπινες δυνατότητες»¹⁰. Πρότυπο εδώ είναι βέβαια η αθλητική ανάπτυξη των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης, όπου ο «σοσιαλιστικός» αθλητισμός θεωρείται ότι υπηρετεί υποδειγματικά όλους αυτούς τους στόχους, απαλλαγμένος από τις «διαστρεβλώσεις» του καπιταλιστικού συστήματος. Καθώς οι εκπρόσωποι της 'ορθόδοξης' μαρξιστικής αριστεράς κατά τη δεκαετία του 1960 ελέγχουν σε μεγάλο βαθμό το επαγγελματικό πεδίο της σχολικής σωματικής αγωγής και έχουν πρόσβαση στους επίσημους θεσμούς, οι ιδέες και εκφράσεις αυτές αποτυπώνονται και στα επίσημα κανονιστικά κείμενα, όπου δύσκολα διαχωρίζονται από τις φιλελεύθερες αξίες του αυτοδημιούργητου ανθρώπου που αποδίδονται στα σπορ¹¹.

Με τη μια ή την άλλη ιδεολογική έμφαση, και στο πλαίσιο μιας βασικής συναίνεσης στο πεδίο της φυσικής και αθλητικής αγωγής, από τα τέλη κυρίως της δεκαετίας, το μοντέλο των ανταγωνιστικών ομαδικών σπορ εγκαθιδρύεται σε βάρος άλλων πρακτικών σωματικής αγωγής, τις οποίες υποβιβάζει σε απλά παραρτήματα. Πέρα όμως από τις πιο πάνω προτεραιότητες ή ιδεολογικές εκφάνσεις, η μαζική εισαγωγή στην εκπαίδευση των ανταγωνιστικών σπορ, προερχόμενων ιστορικά από τις ελίτ και το ιδιωτικό κυρίως δευτεροβάθμιο και εν πολλοίς εκκλησιαστικό σχολείο, σε αντίθεση με την παραδοσιακή γυμναστική που ήταν συνυφασμένη με την ανάπτυξη του δημόσιου, μαζικού, πρωτοβάθμιου, λαϊκού δημοκρατικού σχολείου, αποκτούσε για τη μεγάλη μάζα των καθηγητών σωματικής αγωγής μια διάσταση φαντασιακής ταύτισης με τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Εξάλλου, η δημιουργία ενός δευτεροβάθμιου ενδιαμέσου κύκλου, έτεινε

προς τη συγχώνευση των δύο συστημάτων αξιών, των σπορ και της γυμναστικής. Αυτή η διαδικασία συγχώνευσης των αξιών και κυρίως η φαντασιακή ταύτιση, συνέβαλε αποφασιστικά στη γενικευμένη απήχηση του εξαθλητισμού της εκπαίδευσης – σε μια νέα ισορροπία την οποία έμελλε να αποσταθεροποιήσει με τις θέσεις του το ρεύμα της «κριτικής θεωρίας του αθλητισμού»¹².

Ωστόσο, η αποθέωση του αθλητικού ιδεώδους και του Κουμπερτέν, καθώς και βασικών αξιών αυτού του ιδεώδους, όπως η ανάπτυξη του «αισθήματος της υπευθυνότητας», του «σεβασμού στους κανόνες» στο πνεύμα του 'fair play', βλέπε στην «νομίμως κατεστημένη ιεραρχία», σύμφωνα με τη λογική του ατομικού επιτεύγματος¹³, αποκτούν ίσως μια ιδιαίτερη δυναμική από τα μέσα κυρίως της δεκαετίας του 1960 και εξής (και με το τέλος του πολέμου της Αλγερίας): είναι η εποχή του ανανεωμένου κύματος απεργιών στον δημόσιο τομέα γενικά και ειδικότερα στην εκπαίδευση, μέσα στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα αντι-ιμπεριαλιστικής ευαισθητοποίησης, καθώς η διεθνής κατάσταση αρχίζει να απασχολεί εκ νέου τη γαλλική κοινή γνώμη, και βέβαια η εποχή του αρχόμενου κοινωνικού κινήματος των νέων, εκείνων ακριβώς που ήσαν παιδιά της κουλτούρας του ελεύθερου χρόνου, και που μαζί με τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο στο Βιετνάμ αμφισβητούν και την αξία-σύμβολο του καπιταλισμού, τον «καταναλωτισμό». Μέσα σε όλα αυτά, και καθώς ξέσπαγε ο Μάης με τη δική του αντίληψη της πολιτισμικής επανάστασης, όλες οι παραπάνω αξίες του αθλητικού ιδεώδους αποκτούν τρόπον τινά μια ανελαστικότητα: αποκτούν τη σκληρή υφή της ιδεολογίας με την πιο στενή έννοια του όρου, γίνονται επιθετικές, εντείνουν στην εκφορά τους τις επικλήσεις στη συνοχή και συνεργασία της «κοινότητας» και στο σεβασμό της «νόμιμης ιεραρχίας». Και επανενεργοποιούν, βέβαια, κάποια ακόμα παλιά και γνώριμα χαρακτηριστικά της αθλητικής ηθικολογίας γενικά, και της σκέψης του Κουμπερτέν ειδικότερα: τον προληπτικό παιδαγωγικό ρόλο του αθλητισμού ως αντίδοτου στην κοινωνική «εντροπία» και στους κινδύνους της νεανικής σεξουαλικότητας. Επίσημοι και ανεπίσημοι εκπρόσωποι του αθλητικού ρεύματος, αναφερόμενοι ρητά στην εξέγερση του Μάη, τονίζουν τον *καθαρκτικό* ρόλο των ομαδικών σπορ, μόνων ικανών να αποκαταστήσουν την κλονισμένη «ισορροπία» και να καταπολεμήσουν το «κύμα ερωτισμού» που χαρακτηρίζουν μια νεότητα χωρίς «ιδιαίτερο ιδεώδες», προσφέροντάς της την πλέον υγιή και ευχάριστη διέξοδο «για να ξοδέψει τις δυνάμεις της»¹⁴.

ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ

Στο σταυροδρόμι με τον Μάη, μια μικρή λοιπόν ομάδα επαναστατημένων νεαρών εκπαιδευτικών, έντονα επηρεασμένων από τον Ράιχ, τον Μαρκούζε, γενικά από τις φροϋδομαρξιστικές θεωρίες περί «καταπίεσης» του «λιμπιντιδικού σώματος» στην καπιταλιστική κοινωνία, έθεταν στο στόχαστρο, με μια μανία αντάξια των καιρών,

τον οργανωμένο ανταγωνιστικό αθλητισμό ως «αλλοτριωτικό» μηχανισμό χειραγώγησης των ορμών και συγχρόνως εγγάραξης συμπεριφορών και αξιών που απαιτούνται για μια υποταγμένη και πειθήνια εργατική δύναμη – και ως προνομιακό αγωγό βέβαια επιβολής της «κυρίαρχης ιδεολογίας». Μέσα από όλα τα πιο πάνω εκφραστικά ιδιώματα κοινωνικών αμφισβητήσεων της εποχής, η ομάδα αυτή καθιστούσε τον αθλητισμό αντικείμενο μιας καινοφανούς κριτικής ανάλυσης, προκαλώντας μια ρήξη, μέσα από την οποία θα κατευθυνόταν τόσο στη στρατευμένη πολιτική διαμαρτυρία όσο και στη συγκρότηση γνώσης¹⁵. Μιας γνώσης που, παρά τα προκατασκευασμένα θεωρητικά της χαρακτηριστικά, διατηρούσε ωστόσο το δυναμισμό και την αυθεντικότητα ανάλυσης μιας βιωμένης εμπειρίας στο επαγγελματικό πεδίο, στους κόλπους της ευρύτερης συγκυρίας και της δυναμικής της – όπως πολύ σχηματικά παρουσιάστηκε εδώ. Ως ένα βαθμό τουλάχιστον, σε αυτή την συγκυρία και δυναμική οφείλεται η ανάλυση, στη βάση πάντα της διπλής αυτής βούλησης διαμαρτυρίας/γνώσης, του αθλητισμού ως «θεσμού του κράτους» (όχι, λόγου χάριν, ως πολλαπλών και διαστρωματωμένων «κοινωνικών» ή «πολιτισμικών πρακτικών»), με τις εσωτερικές του δομές, τα ιδεολογικά συστήματα και τις μυθοποιήσεις.

Σε αντίθεση λοιπόν προς μια γενικευμένη συναίνεση απέναντι στην κυβερνητική πολιτική «εξαθλητισμού» της φυσικής αγωγής, ή έστω απέναντι στο απόλυτο μέγεθος της «εκπαιδευτικής αξίας» του ανταγωνιστικού αθλητισμού ως αφετηρίας για μεταρρυθμίσεις που προωθούσε η επίσημη γαλλική αριστερά, η κριτική αυτή τάση δεν αμφισβητούσε απλώς την θεωρούμενη ως αυτονόητη εκπαιδευτική αυτή αξία. Εντελώς κόντρα στο ρεύμα, όριζε τον αθλητισμό ως καταπιεστικό σύστημα, το οποίο έπρεπε να τεθεί στο μικροσκόπιο της ανάλυσης και όχι να μεταρρυθμισθεί στις λειτουργικές του προοπτικές, κατά τις κυρίαρχες τότε τάσεις. Και θέτοντας υπό αμφισβήτηση την ύπαρξη κάποιων αυτονόητα θετικών χαρακτηριστικών που αποδίδονταν εγγενώς στον αθλητισμό, υποστασιοποιώντας τον και τοποθετώντας τον εκτός ιστορίας, τον ανέλυαν ως φαινόμενο που προσιδιάζει στο καπιταλιστικό σύστημα, και ιδιαίτερα στην «αλλοτριωτική» «σωματική τάξη» την οποία το σύστημα αυτό έχει εγκαθιδρύσει, σε όφελος της ορθολογικής «εργαλειοποίησης» και σε βάρος του ανώφελου σκορπισμάτος των ηδονών. «Ζωή χωρίς νεκρό χρόνο, απόλαυση χωρίς τροχοπέδη», δεν ήταν ένα από τα πιο ελευθεριακά συνθήματα του Μάη; Δεν είναι βέβαια τυχαίο ότι ακριβώς το 1968, στο τεύχος 43 του Ιουλίου-Σεπτεμβρίου του ακροαριστερού περιοδικού *Partisans*, έκανε την εμφάνισή της η πρώτη προς τα έξω συλλογική κατάθεση των απόψεων της κριτικής θεωρίας, με το αφιέρωμα «Αθλητισμός, Κουλτούρα και Καταπίεση»¹⁶, που μαζί με τον Μπομ επιμελήθηκαν τα βασικά στελέχη του ρεύματος Joh. Knief και Pierre Laguillautie, και απετέλεσε έκτοτε, στη Γαλλία αλλά και σε ακροαριστερούς κύκλους άλλων χωρών, σημείο αναφοράς για τη ριζοσπαστική κριτική του

αθλητισμού και την αναζήτηση εναλλακτικών ελευθεριακών μορφών «σωματικής έκφρασης»¹⁷.

Το αφιέρωμα αυτό ήταν εντούτοις καρπός ζυμώσεων, επεξεργασιών και αγωνιστικής δράσης στον επαγγελματικό χώρο από την αρχή της δεκαετίας: όλα αυτά αποτυπώθηκαν σε πρωιμότερα κείμενα, κυρίως σε δύο άρθρα που είδαν μαζί το φως της δημοσιότητας το 1966, στο περιοδικό *Partisans*: το άρθρο του Georges Vigarello «Προπονητής-εκπαιδευτής;» και εκείνο του Μπομ «Πολιτική κοινωνιολογία του αθλητισμού»¹⁸, πιο γνωστό, καθώς περιλαμβάνεται σε δυο επανεκδόσεις (όχι όμως και στην πρώτη έκδοση) του τεύχους 43 «Αθλητισμός, Κουλτούρα και Καταπίεση»¹⁹ του *Partisans*, και το οποίο φιλοξενείται στο παρόν αφιέρωμα. Τα δυο αυτά άρθρα, και ιδιαίτερα εκείνο του Μπομ, θεωρούνται τα «ιδρυτικά» κείμενα του ρεύματος, θέτοντας δύο βασικούς άξονες που έκτοτε δεν επρόκειτο να εγκαταλειφθούν, τόσο θεωρητικά και αναλυτικά όσο και ως οδηγοί της ενεργούς δράσης στο «πεδίο»²⁰. Στο άρθρο του ο Μπομ αναπτύσσει ένα πρόγραμμα ανάλυσης του αθλητικού φαινομένου σε τρία επίπεδα: των δομών και των κοινωνικών σχέσεων που εμπεριέχονται στον αθλητισμό, των επιπτώσεων της αθλητικής δραστηριότητας στο υποκείμενο, και των στοιχείων της πολιτικής αθλητικής ιδεολογίας, βάσει πάντα της υπόθεσης ότι ο αθλητισμός αποτελεί κύριο ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους και παρουσιάζει δομικές αναλογίες με τον βιομηχανικό καπιταλισμό που τον δημιούργησε και τον επέβαλε ως κύρια πρακτική τηςσχόλης. Αυτή την πρακτική ως κατ' ουσίαν υποκατάστατο της εργασίας υπό μια φαινομενική όψη ελευθερίας, αναλύει κυρίως στο άρθρο του ο G. Vigarello – αρχικός συνοδοιπόρος, που, όπως και ένας άλλος σημαντικός ιστορικός των σωματικών πρακτικών, ο André Rauch²¹, διαμόρφωσε τις βάσεις της οπτικής του στο κλίμα εκείνων των αμφισβητήσεων, αλλά γρήγορα απομακρύνθηκε από το ίδιο το ρεύμα. Προσεγγίζοντας σχετικές θέσεις του Χ. Μαρκούζε, ο Vigarello στο άρθρο του αναδεικνύει περισσότερο τη φροϋδομαρξιστική διάσταση²².

Οι θέσεις αυτές, τα κείμενα αυτά, και ιδιαίτερα το εκδοθέν λίγο μετά το Μάη του '68 αφιέρωμα «Αθλητισμός, Κουλτούρα και Καταπίεση», το οποίο ανέπτυξε περισσότερο αυτές τις θέσεις, εστιάζοντας μάλιστα ιδιαίτερα στην κριτική ανάλυση του «εξαθλητισμού» της εκπαίδευσης, «έπεφταν σαν βόμβα» στον μικρόκοσμο της φυσικής και αθλητικής αγωγής, αλλά και στον αθλητικό κόσμο: όπως γράφει ένας ιστορικός των θεσμοθετημένων λόγων που αναπτύσσονταν εντός και περί του αθλητισμού, οι κόσμοι αυτοί «που ως τότε δεν ήταν αντιληπτοί παρά με όρους θετικών αξιών, απότομα επρόκειτο να αμφισβητηθούν στα θεμέλια τους και στον ίδιο τους το ρόλο»²³. Οι αντιστάσεις από την πλευρά και των δύο πεδίων, του αθλητικού και της σχολικής σωματικής αγωγής, που τότε διαπλέκονταν στενά, ήταν άμεσες και σκληρές. Οι απαγορεύσεις και η απομόνω-

ση, οι αποκλεισμοί από επαγγελματικούς, ακαδημαϊκούς και κρατικούς θεσμούς (επιτροπές κρίσεων, σώματα του υπουργείου Νεότητας και Αθλητισμού, ερευνητικές ομάδες, εκδοτικά εγχειρήματα κλπ) και η επιβολή λογοκρισίας συνόδευσαν την αποσιώπηση μιας κριτικής συμβολής που υποβιβάζοταν σε απλό πολιτικό ακτιβισμό, άνευ επιστημονικής αξίας. Ένα «πραγματικό κυνήγι μαγισσών», του οποίου προνομιακός και διαρκέστερος στόχος ήταν ο ίδιος ο Μπορμ, που παρέμεινε αποκλεισμένος από το πανεπιστήμιο για πάνω από μια δεκαετία· ένας αποκλεισμός για την άρση του οποίου χρειάστηκε η παρέμβαση της Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου²⁴. «Το fair-play, το ξέρουμε καλά», σχολιάζει ο ίδιος, «δεν υπάρχει παρά στις αιθέριες σφαίρες της ιδεολογικής μυθοποίησης»²⁵. Όλα αυτά βέβαια δεν απέτρεψαν στην πράξη την καθοριστική επίδραση, είτε αναγνωρίζεται ρητά είτε όχι, της πρώιμης αυτής εμφάνισης της ριζοσπαστικής κριτικής με το τεύχος 43 του *Partisans*, προς την κατεύθυνση συγκρότησης της κοινωνιολογίας του αθλητισμού. Καταρχήν, υπό την πολύ γενική έννοια ότι προϋπόθεση για μια τέτοια συγκρότηση ήταν να τεθεί υπό ριζική αμφισβήτηση το ίδιο το πεδίο· αλλά και κατά δεύτερον, να αναλυθεί συστηματικά η σχέση του με το πολιτικό, δηλαδή να τοποθετηθεί στο πλαίσιο σχέσεων δύναμης. Όμως το 1968, το πολιτικό έμελλε να εισβάλει για τα καλά στα στάδια, και μάλιστα εκεί από όπου κατεχοχύνε εξορκιζόταν στο όνομα της ειρήνης και της συμφιλίωσης: οι σηκωμένες γροθιές των δύο μαύρων αθλητών στους ολυμπιακούς αγώνες του Μεξικού διέψευδαν θεαματικά τον μύθο της 'ουδετερότητας' των σπορ. Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο Henri Vaugrand, το 1968 ήταν από πολλές απόψεις τομή για την εκκίνηση του κοινωνιολογικού προβληματισμού σχετικά με τον αθλητισμό στη Γαλλία²⁶.

Έχοντας θητεύσει στο ρεύμα αλλά διατηρώντας κριτικές αποστάσεις, ο H. Vaugrand, διακρίνει τρεις μεγάλους άξονες οι οποίοι προσδιορίζουν την «κριτική θεωρία του αθλητισμού» ως κοινωνιολογικό ρεύμα, και οι οποίοι σκιαγραφούνται ήδη στο «ιδρυτικό» κείμενο του Μπορμ «Πολιτική κοινωνιολογία του αθλητισμού»: α. «μια μαρξιστική και διαλεκτική κοινωνιολογία που βασίζεται στο αξίωμα ότι ο αθλητισμός αποτελεί αντανάκλαση της καπιταλιστικής κοινωνίας»· β. «μια κοινωνιολογία της αλλοτρίωσης που αντιμετωπίζει τον αθλητή ως μια μηχανή (εργαλειοποίηση) που η δραστηριότητά του είναι καταπιεστική»· γ. «μια κοινωνιολογία της μυθοποίησης (mystification) που αντιμετωπίζει τον αθλητισμό ως όπιο του λαού»²⁷. Αν και στο άρθρο αναπτύσσεται κυρίως ο πρώτος άξονας, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι θέσεις αυτού του κειμένου πρόσφεραν τη βάση για τις μεταγενέστερες δουλειές του Μπορμ. Απετέλεσε άλλωστε την πρώτη ύλη για την ομώνυμη μελέτη του την οποία υποστήριξε ως «Thèse D'Etat» και εκδόθηκε το 1976²⁸. Εξάλλου, στάθηκε αφετηρία για τις επεξεργασίες, κατά το

επόμενο στάδιο, εκείνου που κατεχοχύνε κρυστάλλωσε την «κριτική θεωρία» ως ρεύμα, και εκφράστηκε μέσα από το περιοδικό με τον χαρακτηριστικό τίτλο *Quel Corps?* (Ποιο Σώμα;). Με την προσέλκυση νέων ερευνητών, με την ηγεμονική πάντα παρουσία του Μπορμ αλλά και άλλων στελεχών του ρεύματος, όπως των Marc Perelman, Michel Caillat Frédéric Baillette, το *Quel Corps?* ανέπτυξε ένα ευρύ φάσμα θεματικών και ζητημάτων, κατά το διάστημα της έκδοσής του από το 1975 ως το 1997, όταν, κατόπιν διαιρέσεων στο εσωτερικό του ρεύματος, ο Μπορμ, ως διευθυντής του περιοδικού, κήρυξε την αυτοδιάλυση του ρεύματος²⁹. Από το 1975 και εξής λοιπόν, στον ορίζοντα πλέον μιας διαδικασίας αυτονόμησης του αθλητισμού ως πεδίου των κοινωνικών επιστημών, της διαμόρφωσης νέων κοινωνιολογικών παραδειγμάτων όπως εκείνου των μαθητών του P. Bourdieu (π.χ. Chr. Pociello, J. Defrance), το ρεύμα επαναπροσδιορίζεται στη βάση μιας *πολυ-αναφορικότητας της έρευνας* (recherche multiréférentielle) σχετικά με το σώμα και τον αθλητισμό, αξιοποιώντας έτσι όλες τις κοινωνικές επιστήμες και διαφορετικά θεωρητικά παραδείγματα – αρνούμενο όμως να υιοθετήσει προγραμματικά οποιοδήποτε από αυτά³⁰. Οξύνοντας την κριτική και επικαλούμενο τη θέση εξωτερικότητας και τη συγκρουσιακή σχέση προς τους θεσμούς και το Κράτος, το *Quel Corps?* αυτοπροσδιορίστηκε ακριβώς γύρω από την έννοια της «πολεμικής μηχανής», μιας μηχανής «για το επαναστατικό σκέπτεσθαι», αναζητώντας, όπως λέει ο Marc Perelman «μια παρέμβαση πιο βαριά, λιγότερο εφήμερη από ότι πριν»³¹. Την βρήκε στην ακτιβιστική μεταφορά της θεωρητικής κριτικής στον διεθνή εμπορευματοποιημένο πρωταθλητισμό, πρότυπο «όπιου των λαών», και, κυρίως, στη νομιμοποίηση που αυτός προσφέρει σε καθεστώτα ολοκληρωτικά, υπεύθυνα για επεκτατικούς πολέμους, εσωτερική βία ή ρατσισμό: με άλλα λόγια, στην πρωτοβουλία κινητοποιήσεων για το μποϊκοτάρισμα κορυφαίων διεθνών αθλητικών διοργανώσεων, όπως του παγκοσμίου κυπέλλου του ποδοσφαίρου το 1978 στην Αργεντινή του Βιντέλα και των ολυμπιακών αγώνων της Μόσχας το 1980, ενώ υπήρχε η εισβολή στο Αφγανιστάν· αλλά και των αθλητικών συναντήσεων με την Νότιο Αφρική, χώρα του apartheid ή ακόμα της «νεοαποικιακής επιχείρησης» του ράλι Παρίσι-Ντακάρ³². Και εδώ η πράξη συνδέεται στενά με τη θεωρία, καθώς η πολιτική αυτή δραστηριοποίηση αποτελεί έναυσμα για αναλύσεις, ιδιαίτερα γύρω από τους ολυμπιακούς αγώνες και την ιστορία τους, αλλά και σχετικά με την ιδιαίτερη, και ιστορικά διαμορφωμένη, σχέση της μαζικής άθλησης με τα ολοκληρωτικά και φασιστικά καθεστώτα, αναλύσεις που προσανατολίζονται και προς μια θεωρία του φασισμού. Το γεγονός ότι με ανάλογους όρους αναλύεται η σχέση του αθλητισμού με τα καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης οξύνει την παλιά ήδη ένταση με τους εκπροσώπους της επίσημης γαλλικής αριστεράς, ενώ η κινητοποίηση για το μποϊκοτάρισμα των ολυμπιακών αγώνων της Μόσχας θα φέρει τη ρήξη του ρεύματος και με την άκρα αριστερά.

Περιορίστηκα εδώ σε μια ιστορικοποιημένη γεύση της δυναμικής του γαλλικού αυτού ρεύματος και των αφετηριακών του θέσεων, για τις οποίες έχουν βέβαια διατυπωθεί πολλές και ποικίλες κριτικές, οι οποίες συχνά θέτουν παράλληλα σε αμφισβήτηση την επιστημονική αυστηρότητα των αναλύσεων ως υποκείμενων στις προτεραιότητες της στράτευσης³³. Πέρα από την τελευταία αυτή διάσταση της κριτικής, έχουν αναδειχθεί βασικοί μεθοδολογικοί και θεωρητικοί περιορισμοί στο έργο του Μπρομ, όπως λόγου χάριν: η προβληματική έμφαση στους θεσμούς και η συνακόλουθη γενική υποβάθμιση των δρώντων υποκειμένων· ο οικονομικός αναγωγισμός και η μη αναγνώριση της αυτονομίας του πολιτισμού ή η ταύτισή του με την ιδεολογία, παρά το γεγονός ότι η σεξουαλικότητα προβάλλει ως σημαντικό στοιχείο για την κατανόηση των καπιταλιστικών σχέσεων· και, παρά την ανάδειξη του σεξισμού και της αποθέωσης του ‘αντρίλικιού’ ως συστατικού στοιχείου του αθλητισμού, η ουσιαστική αδυναμία να ενσωματωθεί στην ανάλυση των σπορ η ιδιαιτερότητα αλλά και η πολυπλοκότητα και αντιφατικότητα των έμφυλων σχέσεων, στην εξίσου σύνθετη διαπλοκή τους με τις ταξικές σχέσεις, και η μεταβλητότητα των εικόνων της σεξουαλικότητας³⁴. Πέρα από αυτά, όμως, κάποιες από τις γενικές τοποθετήσεις του Μπρομ και της «κριτικής θεωρίας» άνοιγαν δρόμο προς τις κατευθύνσεις που επισημάναμε αφετηριακά· κάποιες, μάλιστα, λίγοι θα τις αμφισβητούσαν σήμερα –λόγου χάριν τη δομική σχέση του αθλητισμού με την καπιταλιστική βιομηχανική κοινωνία· άλλες πάλι, έχουν αποκτήσει πλέον τη χροιά του στερεότυπου ή της κοινοτοπίας –λόγου χάριν η χειραγωγητική λειτουργία του αθλητισμού ως μαζικής κουλτούρας και θεάματος–, αν και το να δημιουργήσεις μια κοινοτοπία έχει κάτι το ιδιοφυές, όπως επισημαίνουν οι J.-P. Escrive και H. Vaugrand, «αφού τόσα πράγματα που τότε δεν μπορούσαν ν’ ακουστούν, σήμερα είναι μπανάλ»³⁵. Τοποθετημένες όμως στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία, οι θέσεις αυτές είχαν μια πραγματικά ανατρεπτική δυναμική και μια πρωτότυπη αναλυτική συμβολή. Εκείνο που επισημαίνουν οι ερευνητές είναι ακριβώς ότι μέσα από τον ριζοσπαστισμό του, το ρεύμα αυτό σήκωνε δια παντός το εφησυχαστικό πέπλο συναινέσεων, αυτονόητων παραδοχών, συσκοτίσεων και αποσιωπήσεων, που βάραιναν ως τότε στο πεδίο της φυσικής αγωγής και του αθλητισμού αλλά και στις αναλύσεις του, περιορίζοντας βέβαια την κριτική τους εμβέλεια. «Μετά τον Μπρομ», γράφει ένας άλλος πρώιμος μελετητής του αθλητισμού, ο Pierre Parlebas, «δεν μπορούσαμε πια να μιλάμε με τον ίδιο τρόπο ούτε να έχουμε ένα τόσο απλοϊκό και μυθοποιητικό λόγο όσο είχαμε πριν. [...] Δεν είμαστε υποχρεωμένοι να συμφωνούμε με τον συνάδελφο μας, αλλά είναι ένα γεγονός που δεν μπορούμε να αρνηθούμε, μια αξιοσημείωτη επίδραση της παρέμβασής του»³⁶.

Η παρέμβαση αυτή ωστόσο είχε ένα μεγάλο κόστος.

Όπως επισημαίνει ένας ερευνητής, οι θέσεις του ρεύματος, διατυπωμένες σε μια περίοδο όπου δεν υπήρχε καμιά πραγματικά αποστασιοποιημένη μελέτη του αθλητικού φαινομένου, και κυρίως όπου ακόμα λίγα στοιχεία (ντόπινγκ, ‘τρελό χρήμα’, καταχρήσεις) προσφέρονταν σε επαρκή βαθμό ώστε να υπηρετήσουν αναλυτικά προς την κατεύθυνση μιας τέτοιας ριζοσπαστικής κριτικής, «δεν θα μπορούσαν να αντιμετωπισθούν παρά ως τροτσικιστικές προκλήσεις, “ίδιον του ‘68”»³⁷. Αν, λοιπόν, τότε οι θέσεις αυτές «δεν μπορούσαν να ακουστούν», στην πορεία το ρεύμα αυτό συχνά κατηγορήθηκε άμεσα, υποβαθμίστηκε, ή και αγνοήθηκε ως «κοινωνιολογίζων» ή «φιλοσοφίζων» καταγγελτικός λόγος του αθλητισμού, περιορισμένου επιστημονικού ενδιαφέροντος, δηλωτικός της αδυναμίας να κατανοηθεί ο αθλητισμός στην πολυπλοκότητά του. Με λίγα λόγια κατηγορήθηκε ως υπηρετικός πολιτικών προταγμάτων και μεροληψιών³⁸. Σε τέτοιες στάσεις, ο Μπρομ θα απαντούσε βέβαια ότι κάθε εγχείρημα συγκρότησης ενός επιστημονικού αντικείμενου εμπεριέχει διαδικασίες ιεραρχήσεων και αποκλεισμών, και συνεπώς η συζήτηση θα πρέπει να γίνεται σε αυτό το επίπεδο, και όχι στο όνομα κάποιας υποτιθέμενης αξιολογικής ‘ουδετερότητας’, που κάποιοι διαθέτουν ενώ κάποιοι όχι³⁹. Άλλοτε πάλι ο ριζοσπαστισμός του ρεύματος ανάχθηκε πλήρως σε ξεπερασμένα ιδιώματα μιας εποχής, ακυρώνοντας και αυτή τη ρηκτική πολιτική του δυναμική, όπως άλλωστε και της συγκυρίας που το γέννησε: «ένα πολιτισμικό επεισόδιο εγκαταλειμμένο στα δελτία των ιστορικών»⁴⁰.

Η ριζοσπαστική θεωρία του αθλητισμού υπέστη λοιπόν την κλασική αναγωγή στην αποκλειστικά πολιτική και στρατευμένη της διάσταση, αναγωγή που την απονομιμοποιούσε επιστημονικά: «Η αναγωγή στο “πολιτικό”», γράφει ο Π. Μπουρντιέ, «την οποία φέρει η άγνοια της ιδιαίτερης λογικής των επιστημονικών πεδίων, εμπεριέχει μια παραίτηση, για να μην πω μια αδιαφορία: η αναγωγή του ερευνητή στο ρόλο απλώς του στρατευμένου, χωρίς άλλους σκοπούς ή μέσα εκτός από εκείνα μιας συνηθισμένης πολιτικής, συνιστά την ακύρωσή του ως διανοούμενου ικανού να θέσει τα αναντικατάστατα όπλα της επιστήμης στην υπηρεσία των ακολουθούμενων στόχων· [την ακύρωσή του] πρωτίστως, ως ικανού να δώσει τα μέσα για να κατανοηθούν, μεταξύ άλλων, τα όρια που οι κοινωνικοί καθορισμοί των στρατευμένων προδιαθέσεων επιβάλλουν στην κριτική και στην ενεργό δράση (οι οποίες ανάγονται συχνά σε απλές αντιστροφές των κυρίαρχων τοποθετήσεων, και, ως εκ τούτου, εύκολα ανατρέπονται [...])»⁴¹. Αυτό ακριβώς συνέβη με την «κριτική θεωρία του αθλητισμού». Στους κόλπους του επιστημονικού πεδίου υπήρξε θύμα αυτού του μηχανισμού ακύρωσης της επιστημονικότητάς της, ο οποίος συνόδευε και νομιμοποιούσε, άλλωστε, τους μηχανισμούς επιβολής λογοκρισίας και τον αποκλεισμό από βασικούς θεσμούς στο πεδίο, εξασφαλίζοντας έτσι την αναπαραγωγή του κυρίαρχου συσχετισμού δύναμης σε αυτό. Η λογοκρισία

και οι αποκλεισμοί από βασικούς θεσμούς αναπαραγωγής του ακαδημαϊκού σώματος ειδικότερα, όπως επισημαίνει ο ίδιος ο Μπομ, επικαλούμενος επίσης την ανάλυση του Μπουρντιέ, συνδεόταν πολύ περισσότερο με τις εδραιωμένες ιεραρχίες παρά με τις ιδιότητες των έργων ή των ίδιων των κρινόμενων προσώπων. Όπως γράφει σε ένα πρόσφατο απολογιστικό (και απολογητικό) κείμενό του, η «κριτική θεωρία», «υποτιμώντας το αποτέλεσμα της αλληλεγγύης του “*esprit de corps*”, υπήρξε θύμα μιας θεωρητικίζουσας ψευδαίσθησης: πίστευε στη διαφανή δύναμη των θεωρητικών επιχειρημάτων, όταν οι αντίπαλοί της δεν έκριναν παρά με το πολιτικό επιχείρημα της θεσμικής δύναμης»⁴².

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για μια συνοπτική παρουσίαση των ιδεολογικο-πολιτικών όρων συγκρότησης αυτής της συλλογικότητας τη δεκαετία του 1960, βλ. H. Vaugrand, *Sociologies du sport. Théorie des champs et théorie critique*, Παρίσι, L' Harmatan, 1999, σ. 130-134. Για μια απόπειρα ανασύστασης όλης της ιστορίας του κριτικού αυτού ρεύματος, από τη δεκαετία του 1960 ως την αυτοδιάλυση του περιοδικού *Quel Corps?*, μέσω του οποίου εκφράστηκε από το 1975 ως το 1997, βλ.: Jean-Pierre Escriva και Henri Vaugrand, “La critique radicale du sport : un devenir”, στο J.-P. Escriva και H. Vaugrand (επιμέλεια και παρουσίαση κειμένων), *L'Opium Sportif. La critique radicale du sport de l'extrême gauche à Quel Corps?*, Παρίσι, L'Harmattan, 1996, σ. 21-43.
2. Serge Bernstein και Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*, τ. 3: *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης. 1919 έως σήμερα*, μτφρ. Μιχάλης Κοκολάκης, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1997, σ. 212
3. Gilbert Andrieu, “A propos de finalités en éducation physique : 1959-1967”, στο Jacques Gleyse (επιμ.), *L' éducation physique au XXe siècle. Approches historiques et culturelles*, Παρίσι, Vigot, 1991, σ. 23.
4. J.-P. Escriva και H. Vaugrand, “La critique radicale du sport”, *ό.π.*, σ. 25. Η ίδρυση ενός Εθνικού Συμβουλίου Αθλητισμού το Δεκέμβριο του 1960 και μιας Γραμματείας Νεότητας και Αθλητισμού το 1961, δηλώνουν τη σημασία του τομέα αυτού στην κυβερνητική πολιτική και συγχρόνως τη συγκέντρωση του ελέγχου των θεσμικών πρωτοβουλιών, οι οποίες δεν έπαψαν να διευρύνονται και να επεκτείνονται σε όλη τη δεκαετία του 1960: *στο ίδιο*.
5. Joffre Dumazedier, *Révolution culturelle du temps libre*, Παρίσι, Méridiens Klincksieck, 1988. Βλ. και J. Dumazedier, *Vers une civilisation du loisir?*, Seuil, 1962· J. Dumazedier και άλλοι, *Regards neufs sur le sport*, Seuil, 1950.
6. J.-P. Escriva και H. Vaugrand, “La critique radicale du sport”, *ό.π.*, σ. 25. Για τη λειτουργία των σπορ ως «επινοημένης παράδοσης», βλ. Eric Hobsbawm, “Mass - Producing Traditions: Europe, 1870-1914”, στο E. Hobsbawm και T. Ranger (επιμ.), *The Invention of Tradition*, Κάιμπριτζ, Cambridge Univ. Press, 1984 (2η έκδ.), σ. 263-307.
7. Gilbert Andrieu, “A propos de finalités en éducation physique”, *ό.π.*, σ. 21.
8. Ginette Berthaud, “La République des sports, mallion indispensable à la politique d'embrigadement de la jeunesse”, στο J.-P. Escriva και H. Vaugrand (επιμέλεια και παρουσίαση κειμένων), *L'Opium Sportif*, *ό.π.*, σ. 257.
9. Μια τέτοια πρωτοβουλία μεταξύ των εκπαιδευτικών ήταν ο νέος (από το 1964), εθελοντικός βέβαια, σχολικός θεσμός των «Δημοκρατιών των σπορ» (*Républiques des sports*). Προϋποθέτοντας ουσιαστικά την οργάνωση των σχολικών τάξεων στα πρότυπα των αυτοδιοικούμενων αθλητικών σωματείων, οι Δημοκρατίες των σπορ,

συγκροτημένες σε ομοσπονδία που τους εξασφάλιζε τη συνεργασία και την υποστήριξη επαγγελματιών, εκπαιδευτικών και αθλητικών, οργανισμών, διαμόρφωνε μια τυποποιημένη εκπαιδευτική πράξη στα ανάλογα πρότυπα: εκπαιδευτικοί «κύκλοι» βάσει περιοδικών αγωνιστικών αναμετρήσεων, κατανομή του εκπαιδευτικού χρόνου ως εναλλαγή προπονήσεων και αγώνων, χρήση σύγχρονων αθλητικών τεχνικών, «πλάνα», μετρήσεις και έλεγχοι των επιδόσεων, τήρηση ατομικού τεχνικού δελτίου, συστηματική εκμάθηση εξειδικευμένων δεξιοτήτων, όπως χρονομέτρηση και διαιτησία. Στους αντίποδες της θερμής υποστήριξης αυτής της πρωτοβουλίας από την πολιτεία αλλά και τον αθλητικό κόσμο, το υπό συγκρότηση ρεύμα της «κριτικής θεωρίας» θέτει στο στόχαστρο αυτόν τον θεσμό ως υποδειγματικό για την ανάδειξη της χειραγώγησης και ενσωμάτωσης των νέων μέσα από την αθλητική αγωγή: η αγωγή αυτή, μεταδίδοντας σωματικές πρακτικές και τεχνικές μονοδιάστατες και κωδικοποιημένες που δεν άφηναν περιθώρια για την ανάπτυξη πρωτοβουλίας, αποτελεί μια κατεξοχήν καταπιεστική μορφή εκπαίδευσης σε μια κοινωνία που στοχεύει να προετοιμάσει τους νέους για την αλλοτριωτική εργασία, να τους μάθει να υπακούουν στην ιεραρχία, και να καταπνίγει τις σεξουαλικές τους ορμές· εξάλλου, οι Δημοκρατίες των σπορ ειδικά, αποτελούν κανάλι για να στρατολογηθούν από το μαθητικό πληθυσμό οι μελλοντικοί αθλητές και τα διοικητικά και τεχνικά στελέχη του εθνικού αθλητικού θεσμού. Για τον θεσμό και την κριτική σε αυτόν, βλ. G. Berthaud, “La République des sports”, *ό.π.*, σ. 251-260 (αναδημοσίευση μέρους άρθρου που είχε δημοσιευθεί το 1968 στο τεύχος 43 του περιοδικού *Partisans* «Sports, Culture et Répression», για το οποίο βλέπε παρακάτω).

10. Αυτή η έννοια της υπέρβασης του εαυτού είναι κεντρική στα επίσημα κείμενα. Για τη μαρξιστική επιστημολογική προσέγγιση στο ζήτημα, βλ.: Claude Bayer, *Approches actuelles d'une épistémologie des activités physiques et sportives*, Παρίσι, L'Harmattan, 1999, σ. 159-176. Πρβλ. Jacques Gleyse, *Archéologie de l'éducation physique au XXe siècle en France. Le corps occulté*, Παρίσι, PUF, 1995, σ. 218, 230-231.
11. Στο *ίδιο*, σ. 218.
12. Στο *ίδιο*, σ. 226.
13. Εκφράσεις από επίσημα κείμενα της εποχής. Για αυτά, βλ. Στο *ίδιο*, σ. 213-219, Gilbert Andrieu, “A propos de finalités en éducation physique”, *ό.π.*, σ. 19-28 και κυρίως G. Berthaud, “La République des sports”, *ό.π.*, σ. 251-260.
14. Στο *ίδιο*.
15. J.-P. Escriva και H. Vaugrand, “La critique radicale du sport”, *ό.π.*, σ. 30.
16. *Sport, Culture et Répression* (αφιέρωμα), *Partisans* 43 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1968). Όσο γνωρίζω, μεταφράστηκε στα ιταλικά (1971), στα ισπανικά (1978) και στα ελληνικά (1982).
17. J.-P. Escriva και H. Vaugrand, “La critique radicale du sport”, *ό.π.*, σ. 26-27. Για απόπειρες διαμόρφωσης, κυρίως από το 1970 και εξής, εναλλακτικών μορφών «σωματικής έκφρασης» που επαγγέλλονταν την έμφαση στο υποκείμενο και τις ανάγκες του, βλ. ενδεικτικά J. Gleyse, *Archéologie de l'éducation physique*, *ό.π.*, σ. 237-248. Ο Gleyse θεωρεί ότι σχετικοί προβληματισμοί στους κόλπους του κριτικού αυτού ρεύματος απετέλεσαν τομή σε όλες τις ως τότε κυρίαρχες λειτουργιστικές αντιλήψεις των σωματικών πρακτικών: όχι μόνο με το παλαιό ‘τεϋλορικό’ μοντέλο της ορθολογικής διαχείρισης της φυσικής ενέργειας με στόχο την σωματική απόδοση και τη μέτρησή της, αλλά και με τα νέα ‘ψυχολογικοποιημένα’ συστήματα «εργαλειακού εξορθολογισμού» των κινητικών μορφών με στόχο την ανάπτυξη ψυχικών ή διανοητικών δεξιοτήτων· κυρίως δεξιοτήτων διαχείρισης της πληροφορίας στο πρότυπο της κυβερνητικής, όπου η απόδοση αποκτούσε ακόμα πιο κρίσιμη σημασία,

- όχι ως καθαρό σωματικό αποτέλεσμα αλλά ως διαδικασία για την αποτελεσματικότερη ανταπόκριση στα ερεθίσματα του εξωτερικού περιβάλλοντος. Υπό αυτή την έννοια, τα ομαδικά σπορ ανταποκρίνονταν ιδιαίτερα σε αυτές τις νέες εργαλειακές αντιλήψεις, σε μια περίοδο όπου έτσι κι αλλιώς η «ιδέα μιας φυσικής δραστηριότητας που συντελείται απλά και μόνο για την ευχαρίστηση της άσκησης, για την ευχαρίστηση της κίνησης δεν θα μπορούσε να είναι αποδεκτή»: στο ίδιο, σ. 206.
18. Georges Vigarello, «Entraîneur-Educateur» και J.- M. Brohm, «Sociologie Politique du sport» *Partisans* 28 (Απρίλιος 1968), σ. 39-42 και 29-38.
 19. Ginette Berthaud, Jean-Marie Brohm, François Gantheret, Pierre Laguillaumie, *Sport, Culture et Répression*, Παρίσι, Maspero, 1972 και 1976 (εκδόσεις επαυξημένες).
 20. J.-P. Escriva και H. Vaugrand, «La critique radicale du sport », ό.π., σ. 28.
 21. Ο André Rauch αν και δεν ανήκει στην ομάδα ούτε συμμετέχει στις συλλογικές θεωρητικές επεξεργασίες της, συνεργάζεται αυτόνομα (ως André Redna) με το αφιέρωμα «Αθλητισμός, Κουλτούρα και Καταπίεση» του τεύχους 43 του *Partisans*, με το άρθρο «Sport et agressivité», σ. 91-97.
 22. Για τον φροϋδομαρξισμό ή την «μαρξιστική ψυχανάλυση» ως επιστημολογικό ρεύμα των φυσικών και αθλητικών δραστηριοτήτων, βλ. Claude Bayer, *Approches actuelles*, ό.π., σ. 179-209.
 23. J. Gleyse, *Archéologie de l'éducation physique*, ό.π., σ. 225.
 24. Στο ίδιο, σ. 244, υποσημ. 1. Για όλο αυτό το κλίμα αντίδρασης, τους αποκλεισμούς και τη λογοκρισία, από τα δυο πεδία αλλά και από τον ακαδημαϊκό χώρο, και ειδικότερα για την «υπόθεση Μπομ», βλ. πολλές σχετικές αναφορές στο: J.-P. Escriva και H. Vaugrand, «La critique radicale du sport », ό.π., σ. 21-43. Βλ. επίσης : J.- M. Brohm, *Les meutes sportives. Critique de la domination*, Παρίσι, L'Harmattan, 1993· J.- M. Brohm, «Tranche de vie et analyse institutionnelle impliquée: l'affaire Brohm», στο *Traité critique d'éducation physique et sportive à l'usage de toutes les générations*, Μονπελιέ, Editions *Quel Corps?*, 1994 και J.- M. Brohm, «La théorie critique du sport : De *Partisans* à *Quel Corps ?* », στο Cécile Collinet (επιμ.), *Education physique et sciences. Epistémologie, histoire, sociologie*, Παρίσι, PUF, 2001, σ. 135-148.
 25. Στο ίδιο, σ. 136.
 26. H. Vaugrand, *Sociologies du sport*, ό.π., σ. 65-68.
 27. Στο ίδιο, σ. 132.
 28. J.-M. Brohm, *Sociologie politique du sport*, Παρίσι, Delarge, 1976.
 29. «Autodissolution», *Quel Corps ?* (Μάρτος 1997), ένα τεύχος που συντάχθηκε εξ ολοκλήρου από τον Μπομ. Για την ιστορία του περιοδικού, των σταθερών και ευκαιριακών συνεργατών του, για τη διάλυση του ρεύματος, τις ομάδες που προέκυψαν και την έκφρασή τους σε νέα περιοδικά, όπως το *Quasimondo* και το *La Revue Critique du sport*: βλ. ιδιαίτερα H. Vaugrand, *Sociologies du sport*, ό.π., σ. 154-157, όπου και μια κριτική στην άρνηση του Μπομ να δεχθεί τις νέες εξελίξεις.
 30. Για το φάσμα των θεματικών και των θεωρητικών προσεγγίσεων του περιοδικού (όπου βέβαια ο φροϋδομαρξισμός, η Σχολή της Φρανκφούρτης και ο δομικός μαρξισμός παραμένουν σταθερά), βλ.: στο ίδιο, σ. 136 κ.εξ., J.- M. Brohm, «La théorie critique du sport», ό.π., σ. 144 και βέβαια την ανθολογία J.-P. Escriva και H. Vaugrand (επιμέλεια και παρουσίαση κειμένων), *L'Opium Sportif*, ό.π.
 31. J.-P. Escriva και H. Vaugrand, «La critique radicale du sport », ό.π., σ. 32. Για την έννοια της «πολεμικής μηχανής», οι παραπάνω συγγραφείς, που υπήρξαν άλλωστε μέλη του ρεύματος και περιστασιακοί συνεργάτες του περιοδικού, παραπέμπουν στους Gilles Deleuze και Félix Guattari, *Mille plateaux*, Παρίσι, Les Editions du Minuit, 1980.
 32. Σχετικά με το κίνημα για το μποϊκοτάρισμα των αθλητικών διοργανώσεων που ξεκίνησε από το περιοδικό, την απήχηση αλλά και τις παρενέργειές του στη σχέση των μελών του ρεύματος με την άκρα αριστερά, βλ. ιδιαίτερα H. Vaugrand, *Sociologies du sport*, ό.π., σ. 160-165.
 33. Για μια συνοπτική παρουσίαση του φάσματος των κριτικών, βλ. ενδεικτικά C. Bayer, *Approches actuelles*, ό.π., σ. 188-190. Πρβλ. H. Vaugrand, *Sociologies du sport*, ό.π., σ. 123-129, ο οποίος διακρίνει τρεις βασικές κατηγορίες στάσεων: α. τους πιο σφοδρούς επικριτές ή και πολέμιους του ρεύματος (που παράλληλα εμπλέκονται σε μια υπεράσπιση του αθλητισμού, όπως ο Chr. Bromberger ή και ο J. Dumazedier), β. όσους υιοθετούν τη θέση «ναι μεν, αλλά», εμφανίζονται κριτικοί ως προς τις εννοιολογήσεις που ακολουθεί το ρεύμα, συχνά όμως το αποδιαιρώνουν αφετηριακά (π.χ. ο D. Denis ή, λιγότερο ρητά, ο G. Vigarello) και γ. εκείνους που υιοθετούν τη στάση «πρέπει να προχωρήσουμε πιο πέρα», συχνά πρώην συνεργάτες του ρεύματος. Και στις τρεις περιπτώσεις, διακρίνεται η τάση να ανάγονται οι θεωρητικές αναλύσεις του Μπομ στις ανάγκες της πολιτικής διαμαρτυρίας.
 34. Για τα πιο πάνω στοιχεία κριτικής, βλέπε ενδεικτικά τη συζήτηση που διεξάγεται μέσα από το συλλογικό τόμο: Michel Bernard, Jean-Marie Brohm, Daniel Denis, Lucette Colin, Jean-Louis Pannetier και Georges Vigarello, *Quelles pratiques corporelles maintenant?*, Παρίσι, Delarge, 1978. Για τα ζητήματα του φύλου και για μια φεμινιστική κριτική στον Μπομ (βασικά, στο έργο του *Critiques du sport*, Παρίσι, Christian Bourgeois, 1976, που έχει μεταφραστεί στα αγγλικά: *Sport, a Prison of Measured Time*, Λονδίνο, Ink Ltd, 1978), βλ.: Jennifer Hargreaves, *Sporting Females. Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sport*, Λονδίνο – Νέα Υόρκη, Routledge, 1994, σ. 17-18. Ας σημειωθεί εδώ ότι το ζήτημα της σχέσης των γυναικών με τον αθλητισμό απασχόλησε δύο αφιερώματα του περιοδικού *Quel Corps ?* το 1978, όπου μπορούν να εντοπισθούν επιδράσεις από τη φεμινιστική αμφισβήτηση της εποχής : βλ. σχετικά, J.-P. Escriva και H. Vaugrand (επιμέλεια και παρουσίαση κειμένων), *L'Opium Sportif*, ό.π., σ. 207-211 και 233-250.
 35. J.-P. Escriva και H. Vaugrand, «La critique radicale du sport », ό.π., σ. 31.
 36. Παρατίθεται στο J. Gleyse, *Archéologie de l'éducation physique*, ό.π., σ. 226.
 37. Στο ίδιο, σ. 228.
 38. Πάνω σε αυτές ειδικά τις κατηγορίες, βλ. J.-P. Escriva και H. Vaugrand, «La critique radicale du sport », ό.π. και H. Vaugrand, «Fondements d'une critique internationale du sport», στο ίδιο, σ. 71-74.
 39. Βλ. λόγου χάριν την κριτική που κάνει στις θετικιστικές βεβαιότητες κοινωνιολογικών και κυρίως των ιστορικών προσεγγίσεων του αθλητισμού στη Γαλλία, θέτοντας το ζήτημα της εμπλοκής του υποκειμένου της έρευνας με το αντικείμενό του και της ανάγκης να λαμβάνεται υπόψη στις αναλύσεις, προς την κατεύθυνση ενός αναστοχασμού, βάσει ψυχαναλυτικών εργαλείων: «Pour une sociologie historique du sport», στο F. Baillelle – J.-M. Brohm (επιμ.), *Critique de la modernité sportive*, Παρίσι, *Quel Corps? - Les Editions de la Passion* 1995, σ. 143-157.
 40. Η φράση ανήκει στον Christian Pociello και αναφέρεται στο Claude Bayer, *Approches actuelles*, ό.π., σ. 188.
 41. Pierre Bourdieu, «La cause de la science. Comment l'histoire sociale des sciences sociales peut servir le progrès de ces sciences», *Actes de la recherche en sciences sociales* 106-107 (Μάρτος 1995), σ. 9.
 42. J.- M. Brohm, «La théorie critique du sport», ό.π., σ. 140.